

Upis ceramboides (Linnaeus, 1758)

Rødlistet art

faktaark

Upis ceramboides er en stor og svart skyggebille med skulpturerte, glinsende dekkvinger og lange bein. Arten er i dag kun kjent fra varme rasmarker ved Sel i Gudbrandsdalen, der billen lever i lite til middels nedbrutte, hvitråtnede bjørkestokker. Arten er brannbegunstig, er avhengig av god dødvedkontinuitet og store mengder med død ved, noe som gjør at billen har et meget begrenset utbredelsespotensial her i landet.

Status
Kategori kritisk truet (CR) på Norsk rødliste for arter 2010.

Kjennetegn

Upis ceramboides er en svart skyggebille med en kroppslengde på mellom 14 og 19 mm. Arten er den eneste i slekten *Upis* i Europa, og størrelsen, sammen med det særegne utseendet, gjør at det er forholdsvis lett å kjenne igjen den voksne billen. Hodet er noe smalere enn brystet, som igjen er tydelig smalere enn dekkvingene. Dekkvingene er noe bredere bak enn fremme, og de er tett besatt med uregelmessige fordypninger som danner et markert mønster. Dette dekkvingemønsteret er ulikt anordnet fra individ til individ, og er således unikt for hvert dyr. Dekkvingene har en blankere overflate enn resten av kroppen, og er således unikt for hvert dyr. Dekkvingene har en blankere overflate enn resten av kroppen, og er således unikt for hvert dyr. Dekkvingene har en blankere overflate enn resten av kroppen, og er således unikt for hvert dyr.

Larven blir opp til 35 mm lang, er hvit til gulhvitt og ca. seks ganger lengre enn bred. I tverrsnitt er den sylindrisk, med en diffust avsatt hodekapsel og tre par velutviklede ben. I bakenden sitter to korte, spisse, skrått oppstående tagger (cerci). Bein, hode og tagger har en rødbrun farge. Taggenes utseende hos *Upis*-larven gjør det mulig å skille den fra larvene til andre arter som forekommer i morken bjørk.

Kjent utbredelse av *Upis ceramboides* i Norge pr. 2010.

Utbredelse

Det foreligger tre eller fire eldre funn av *Upis ceramboides* fra Hedmark, Buskerud og Oppland. Disse funnene er over 100 år gamle, og er dårlig stedfestet eller uten stedsangivelse. Arten ble lenge ansett som utdødd i Norge, inntil den ble påvist ved Sel i Gudbrandsdalen i 2007.

Frem til begynnelsen av 1900-tallet fantes *U. ceramboides* i de sørligste delene av Sverige, men arten er nå begrenset til nordlige deler av Hälsingland og videre nordover i landet. Tilbakegangen i Sverige er betydelig, og arten står derfor oppført som sårbar på den svenske rødlisten. Den globale utbredelsen følger det boreale barskogsbeltet. *U. ceramboides* har følgelig en holarktisk utbredelse, som i tillegg til Norge og Sverige omfatter Finland, Estland, Litauen, det russiske taigaområdet fra Karelen til østre Sibir og Mongolia, samt det nordlige USA og Kanada.

Upis ceramboides på bjørkestamme.

tilbakedannes etter at reproduksjonen er igangsatt. De voksne billene kan leve i flere år, og de er derfor avhengig av store mengder død ved og at det er en kontinuerlig tilgang på dødved over tid. Da kan de voksne billene gå fra en død bjørkestokk til en annen. De observeres ofte sittende på død bjørk eller på undersiden av store kjuker, hvor de spiser sporer.

U. ceramboides tåler meget sterk kulde om vinteren, men er samtidig avhengig av høye sommertemperaturer for å få gjennomført utviklingen. Det fører til at soleksponerte stokker i sørvendte ller, i rasmarker eller på brannflater foretrekkes som ynglesubstrat. Også stokker på hogstflater kan brukes, men her er ofte mengden død ved alt for lav. Som følge av temperaturkravene finnes ikke arten i fuktig eller sluttet skog.

Bestandsstatus

Upis ceramboides er forholdsvis lett å inventere med manuell leting, ettersom arten er så stor og biologien er godt kjent. Bruk av ulike feller for passiv registrering er i liten grad egnet. Potensielle lokaliteter rundt Sel har blitt undersøkt de siste årene, noe som har ført til at artens utbredelse i området er forholdsvis godt kjent, og populasjonen ser ut til å være stabil. Forekomsten er delt i to nærliggende lokaliteter, som til sammen utgjør ca. 2,5 km². Mye av forekomstarealet utgjøres imidlertid av naken blokkmark uten bjørk. Den kjente forekomsten er ikke beskyttet i form av vern mot utbygging eller hogst, så den lille bestanden er svært utsatt for utryddelse på grunn av inngrep eller tilfeldige hendelser. På landskapsnivå trues arten av nedgangen i mengden død bjørk, som følge av intensiv hogst, skogbrannbekjempelse, uttak av løvtrær, granplanting og en økt hjortedyrbestand. Dette har pågått gjennom flere århundrer i det boreale skogslandskapet, og har gitt dårlige levevilkår for en art som *U. ceramboides*. Det er ikke utført systematiske undersøkelser av potensielle leveområder i Gudbrandsdalen utover områdene rundt Sel.

Biologi

Upis ceramboides er knyttet til eldre løvsuksesjoner i boreal blandingskog. Larven utvikler seg mellom barken og veden eller i splintveden på stående og liggende hvitråtten bjørk. Ofte er stakkene angrepet av knuskkjuke, knivkjuke eller beltekjuke. I Sverige har billen noen få ganger også blitt påvist i selje, gråor og osp. Arten er brannbegunstig, dels fordi skogbrann lager åpninger i skogen med økt fremvekst av bjørk, og dels fordi brann fører til mye død bjørkeved med optimale utviklingsforhold. Avhengig av temperatur og næringstilgang, bruker larven minst to eller tre år på utviklingen. Larven forpupper seg i begynnelsen av juni og den voksne billen klekkes 3–4 uker senere. Billen overvintrer under tykk bark, gjerne flere individer sammen, før de forplanter seg på våren. De voksne billene kan fly, men gjør det meget sjelden, antagelig kun én gang. Det er antatt at flygemuskulaturen

Referanser

Ehnström, B. og Axelsson, R. 2002. Insektsgnag i bark och ved. ArtDatabanken, SLU, Uppsala. 512 s.

Lundberg, S. 1984. Den brända skogens skalbaggsfauna i Sverige. Ent. Tidskr. 105: 129–141.

Orrmalm, C. 2004. Större svartbagge *Upis ceramboides* i norra Hälsingland – förekomst, substratkrav och effekter av skogsbrukets naturvårdsåtgärder. Examensarbete i entomologi 2004:2, 1–23.

Palm, T. 1951. Die Holz- und Rindenkäfer der Nordschwedischen Laubbäume. Medd. Stat. Skogsf. inst. 40 (2).

Petterson, R. og Ehnström, B. 1996. Faktablad *Upis ceramboides*, större svartbagge. ArtDatabanken, SLU, Uppsala.

Wikars, L.-O. og Orrmalm, C. 2005. Större svartbaggen (*Upis ceramboides*) i norra Hälsingland: en hotad vedskalbagge som behöver stora mängder aggregerad död ved. Ent. Tidskr. 126 (4): 161-170.

Wikars, L.-O. 2008. Åtgärdsprogram för björklevande vedskalbaggar i Norrland 2008-2012. Rapport 5843, Naturvårdsverket, Stockholm.